

Michal Kořan: *Člověk, poznání a mezinárodní politika: Pragmatismus a vědecký realismus jako filozofie vědy v mezinárodních vztazích.*

1. vydání. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 2008, 194 stran, ISBN 978-80-86506-75-3, signatura knihovny ÚMV De 55 615 PK.

V sociálněvědním výzkumu obecně a potažmo ve výzkumu mezinárodních vztahů se v současnosti setkáváme s přístupy založenými na různých myšlenkových proudech. Recenzovaná kniha Michala Kořana z Ústavu mezinárodních vztahů, která vychází z jeho disertační práce, nabízí širokou škálu pohledů na filozofickovědní směry ve výzkumu mezinárodních vztahů. Práce obsahuje dvě hlavní teze: 1. ve filozofickovědním zázemí výzkumu mezinárodních vztahů má být přesunuta pozornost od diskuse mezi pozitivismem a jeho odpůrci k diskusi mezi pragmatismem a vědeckým realismem; 2. ve výzkumu mezinárodních vztahů je vhodné upřednostnit paradigma pragmatismu.

Publikace je strukturována podle jednotlivých filozofickovědních směrů. V popisu těchto myšlenkových proudů, nejprve v obecné rovině a poté se zaměřením na výzkum mezinárodních vztahů, navazuje autor na úvod druhou kapitolou, která se věnuje logicky pozitivismu. Není tomu ani tak z důvodu historického prvenství (před prvními pozitivisty se vztahy mezi státy zabývali předmoderní či velmi raně moderní myslitelé jako Machiavelli, Hobbes a další), jako spíše z důvodu jeho výjimečného postavení ve vývoji poznání. V sociálněvědním výzkumu, charakterizovaném střetáváním kuhnovských (Kuhn 1962) paradigmat a v postmoderní současnosti umocněném pluralitou možností, jej badatel stále může přijmout i vášnivě odmítnout, nemůže jej však zcela ignorovat. Autor popisuje pozitivismus a jeho empiricismus až ke kantovským základům. Text u pozitivizmu zdůrazňuje zkoumání toho, co je smyslově zachytitelné, a nikoli hlubšího smyslu věcí. Naopak zmiňuje také problém kreativity vědeckých vysvětlení – že suma empirických dat ještě nepřináší vědecké vysvětlení, jak ukazuje výrok „*demokratické státy spolu neválčí*“ (Kořan 2008: 22) – a tedy nutnosti kombinace dat v teoretickém rámci za pomoci matematiky.

V následující třetí kapitole se autor zabývá pragmatismem jakožto stěžejním filozofickovědním směrem svého díla. Věnuje pozornost důvodu a smyslu poznání v pragmatismu, klíčovému postavení, roli a povaze slova „význam“ v tomto filozofickovědním směru, empiricismu a reprezentaci „reality“ v pragmatismu, vědě jako sociální činnosti, úloze vědeckých teorií v pragmatismu a inherentní epistemologické nejistotě v tomto paradigmatu. Kapitolu zakončuje uplatněním pragmatismu v mezinárodních vztazích.

Vzhledem k již zmíněné preferenci pragmatismu a zaměření celé práce lze za ústřední část knihy považovat subkapitolu „Pragmatismus v mezinárodních vztazích“ (s. 54–73). Hlavním myslitelem v takto vymezené výseči poznávání je Friedrich Kratochwil. Autor tedy podkapitolu koncipoval jako kritický dialog s jeho pojetím pragmatismu. Na základě studia četných Kratochwilových prací a evidentní všeobecné znalosti tohoto autora jsou popisovány oblasti jeho pragmatismu, přičemž počátky pragmaticky vyjádřeného praktického rozměru poznávání lze u něj spatřovat již v 80. letech (v kontrastu s tehdejší přetrvávající logicko-pozitivistickou filozofií vědy). Autor knihy však zastává názor, že Kratochwilův pragmatismus si zasluhuje reformulaci, a také ji nabízí: „*je nutné odmítnout upjatý prohistorický a protiteoretický postoj. Pokud není validita poznání a pravda funkcí reality, pak je nutné ze stejného důvodu, z jakého Kratochwil odmítá teoretickou abstrakci, odmítnout i unikátní platnost historických analýz*“ (s. 73). Podle Kratochwila je historie, a ne teorie, schopna podat poznání, které lépe komunikuje s ontologickou povahou světa. Již v této subkapitole si také autor knihy uvědomuje determinovanost vědy sociálním

prostředím, což však, jak zdůrazňuje na více místech, není na překážku přijetí pragmatistického paradigmatu.

Kromě poznatků z části „Pragmatismus v mezinárodních vztazích“ nabízí kapitola věnovaná pragmatismu další přiblížení tohoto filozofickovědního směru. Tvzení, že zastánci pragmatismu pojmají teorie jako aktuálně nejlepší nástroje, které má věda k dispozici, a nesnaží se je zachovat za každou cenu, lze především v proměnlivé sociální realitě pozdně moderní (či postmoderní) doby považovat za nejlepší *možný* přístup k nim. Do jisté míry to koresponduje s opouštěním teorií, jejichž platnost byla vyvrácena nalezením empirického faktu, který jim odporuje, což jsou názory, které lze najít například u Poppera (1959: 175). Ze značného počtu autorů, jejichž přístupy jsou v knize srovnávány, však také vyplývá, že myšlení jednoho každého autora je ve vztahu k pragmatismu jakožto ucelenému filozofickovědnímu směru a potažmo k teoriím mírně specifické. Můžeme se poté ptát, zda je tolik pragmatismů, kolik je pragmatiků? Zda každý filozof vědy nehodlá zacházet s teoriemi po svém? Tyto otázky bude vhodné zodpovědět před započítáním tvorby konkrétnějších postupů výzkumu mezinárodních vztahů založeného na pragmatistickém paradigmatu. V práci je také obecně na různých místech patrný autorův příklon k pragmatismu. Například uvádí, že oba směry, pragmatismus i realismus, mají potenciál posunout horizont teoretické, ale i metodologické reflexe oboru mezinárodních vztahů, avšak v otázce antropocentrismu v sociálních vědách v pragmatismu „*máme všechny trumfy ve vlastních rukou, a to včetně epistemologie, kdežto realismus se v konečném důsledku snaží o smazání lidského otisku z tváře poznání*“ (s. 178). Tento rozdíl mezi pragmatismem a realismem v normativní a etické rovině považuje autor pro výzkum mezinárodních vztahů asi za nejpodstatnější.

Čtvrtá kapitola, věnovaná vědeckému realismu, začíná pojednáním o vědecko-realistické argumentaci Roye Bhaskara, a to na úrovni transcendentálně realistické a kriticky naturalistické. Autor knihy k tomuto směru přistupuje kriticky, všímá si především možných nesoudržností v realistické argumentaci. Přesto přímo uvádí, že „*ve srovnání s pragmatismem stojí vědecký realismus v mezinárodních vztazích na nesrovnatelně pevnějších základech a jeho role a ucelenost tomu odpovídají*“ (s. 112). Kapitulu uzavírají pojednání o učení realistů Alexandra Wendta a Collina Wighta.

Pátá kapitola „Věda bez filozofie?“ je určitým přemostěním mezi dříve uvedenými směry a sociální epistemologií, pro jejíž možné spojení s pragmatismem autor na tomto místě argumentuje a zároveň diskutuje s Richardem Rortym, který na epistemologii a její budoucnost nahlížel skepticky. Autor uvádí, že „*epistemologie pouze může sloužit jako jeden z možných nástrojů k sebereflexi vědy, nástroj pro kladení nových otázek*“ (s. 157). Stejně jako pragmatismus hledí sociální epistemologie na poznávání jako na interakci mezi lidskými bytostmi a světem kolem nich.

Šestá kapitola proto pojednává o sociální epistemologii v detailu. Autor v knize definuje sociální epistemologii jako konceptuální a normativní studium vlivu sociálních vztahů, rolí, zájmů a institucí ve vědeckém poznávání. V návaznosti na autorův zájem takto vymezenou sociální epistemologii studovat lze konstatovat, že v sociálních vědách obecně a v oboru mezinárodních vztahů zvláště je třeba především vztahy a zájmy pocházející z ostatních oblastí lidského života (než je oblast kulturní) obezřetně sledovat. V této kapitole jsou nejprve rozebírány možnosti přínosu sociální epistemologie oproti individuální epistemologii, která se zabývala „*dovozovacími a percepčními schopnostmi jedince*“ (s. 159). Pokud *máme* věřit, že sociální epistemologie může být přínosná, pak musíme dle autora zároveň věřit, že okolnosti a podmínky individuálního poznání jsou do velké míry sociální, tedy že povaha poznání jedince závisí zejména na ostatních členech společnosti.

Kritická polemika pragmatismu s realismem vyústila na závěr knihy ve dva stěžejní body: povahu teorií v mezinárodních vztazích a povahu epistemologie. Oproti zastáncům pragmatismu jsou teorie pro realisty „*nástrojem reprezentace světa, nikoli nástrojem pro*

praktické využití“ (s. 176–177). Pragmatismus bere epistemologii vážněji, nebrání mu to však v úsilí o kritickou evaluaci a reformulaci epistemologie. V základě myšlení realisty je však z důvodů, které autor popisuje, nechuť k epistemologii.

Silné stránky recenzované publikace spatřuji v několika ohledech. Kniha je čtivá a srozumitelně vysvětluje pojmy, což ocení především studující, doktorandi či doktorandky a začínající vědci nebo vědkyně. Autor vychází z děl uvedených v seznamu použité literatury, jež představuje vhodný výběr prací pro navazující badatele a badatelky zabývající se filozofií vědy či konkrétněji výzkumem mezinárodních vztahů. Z odborného hlediska autor systematicky a srozumitelně vyličil podobnosti a rozdíly pragmatismu a realismu. Práce nabízí rozsáhlou argumentaci pro preferenci pragmatismu před vědeckým realismem. Argumentace je srozumitelná a přesvědčivá, přesto si však dovoluji připojit k ní dvě poznámky.

První poznámka se týká aplikování výzkumu mezinárodních vztahů v mezinárodní politice. Autor prokázal značnou erudici ve filozofii vědy, avšak právě proto je vhodné si položit otázku, zda obdobným vzděláním disponují také politici a státní úředníci s rozhodovací pravomocí. Tito političtí aktéři oplývají nejrozmanitějším vzděláním a lze očekávat, že budou většinou přikládat váhu spíše výzkumům založeným na pozitivismu, za použití statistických dat produkovaných státními či mezinárodními organizacemi. Z tohoto důvodu považuji případné převládnutí pragmatismu ve výzkumu mezinárodních vztahů (určeném k aplikování v mezinárodní politice) za dlouhodobou záležitost.

V druhé poznámce polemizují s autorovou tezí, že pozornost má být přesunuta od diskuse mezi pozitivismem a jeho odpůrci k diskusi mezi pragmatismem a vědeckým realismem, neboť debata mezi pozitivismem a jeho radikálními odpůrci se téměř vyčerpala. Domnívám se, že především v aplikované vědě jsou pozitivistické prvky zakořeněné. Neří proto ani tolik zapotřebí *debaty*, jako postupného šíření prvků pragmatického paradigmatu do vzdělávacích institucí zabývajících se mezinárodními vztahy, k čemuž napomáhá i tato recenzovaná publikace. Autor však svými argumenty obhájil přínos pragmatismu a realismu pro výzkum mezinárodních vztahů. Uvádí, že „*pragmatismus a realismus mají potenciál opět posunout horizont teoretické, ale i metodologické reflexe jak oboru MV, tak mezinárodní politiky jako takové*“ (s. 177). Zde se domnívám, že pragmatismus i realismus nalézají a naleznou své uplatnění pouze v oblasti poznání (poznávání), tedy ve výzkumu mezinárodních vztahů, a nikoli v mezinárodní politice. Zatímco poznávání patří do sociokulturní oblasti lidského života, mezinárodní politika náleží do oblasti politické. Sociální instituce těchto oblastí jsou značně odlišné, přičemž se odlišují především mírou iracionality jednání. Logické zacházení s teoriemi tak zůstává doménou institucí a rolí v sociokulturní oblasti. Implementaci uvedených filozofickovědních směrů do myšlení jednotlivců, kteří vládnou světu, aniž by poslouchali vůli někoho jiného, lze dále považovat za přinejmenším obtížně proveditelnou. Zmíněné směry proto nejspíše naleznou uplatnění ve výzkumech mezinárodních vztahů, které slouží jako podklady pro rozhodování.

Slabé stránky recenzované publikace jsou většinou technického charakteru. V kapitole pojednávající o vědeckém realismu věnuje autor nepoměrně malou část tomuto směru v mezinárodních vztazích. Kapitola zabývající se vědeckým realismem zahrnuje strany 75–148, což je více než třetina publikace, avšak její subkapitola „Vědecký realismus v mezinárodních vztazích“ je uvedena pouze na stranách 112–114. Přestože další subkapitoly týkající se vědeckého realismu v mezinárodních vztazích pokračují realismem Alexandra Wendta a Collina Wighta, zacílení textu na tento směr v mezinárodních vztazích je zde jen okrajové. Autor by mohl uvést také příklad nějakého bádání založeného na pragmatismu v mezinárodních vztazích jakožto esenciální partii svého díla.

Recenzovaná kniha si přes některé dílčí a nepříliš významné nedostatky zasluhuje mimořádnou pozornost, a to především ve vědecké komunitě a mezi studujícími. Její přínos v odborné a akademické rovině je nesporný. Autor vidí hlavní přidanou hodnotu své práce v odlišném pohledu na epistemologii v obohacené verzi pragmatismu, kterou jeho kniha

nabízí. V odborné rovině jsem stejného názoru. Domnívám se však, že je třeba uvést ještě další přínos. Lze konstatovat, že autor napsal ucelený studijní text, což je prospěšné. Pojmy, s nimiž filozofie vědy a výzkum mezinárodních vztahů pracují, v práci srozumitelně vysvětlil. Myšlenkové směry a paradigmaty představil na úrovni, která s nimi umožňuje dále pracovat. Domnívám se, že v sylabech předmětů magisterských stupňů oboru mezinárodních vztahů by recenzovaná publikace neměla chybět jako jedna ze základních prací. Kniha však nabízí také mnoho námětů pro ty, kteří by na ni chtěli navázat. Možné návazné práce spatřuji například ve vypracování závaznějších postupů ve výzkumu mezinárodních vztahů založených na pragmatickém paradigmatu. Z výše uvedených důvodů také věřím, že kniha svým srozumitelným jazykem přispěje k přesnému zacházení s pojmy v návazných výzkumech.

Petr Kment

Literatura

- Kuhn, Thomas Samuel (1962): *The Structure of Scientific Revolutions*. 2nd ed. Chicago: Chicago University Press.
- Popper, Karl Raimund (1959): *The Logic of Scientific Discovery*. London: Hutchinson.